

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

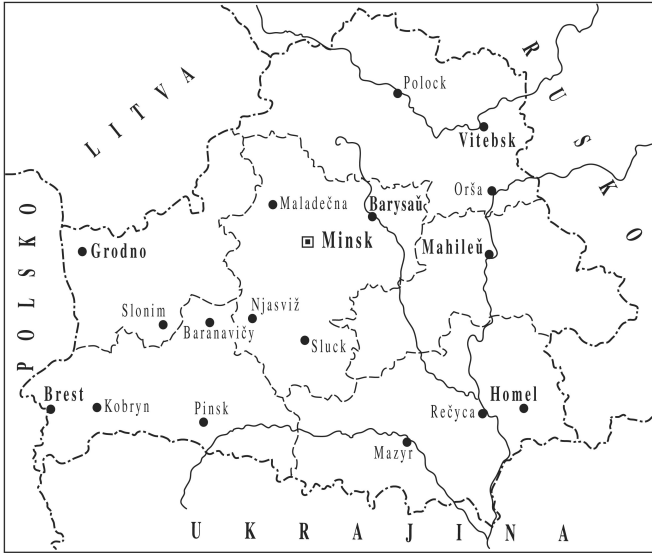
BĚLORUSKO

Miloš Řezník

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Bělorusko

MILOŠ ŘEZNÍK

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2003

© Mgr. Miloš Řezník, PhD., 2003

© Libri, 2003

ISBN 80-7277-183-3

Obsah

Předmluva	7
Pravěk	9
Bílá Rus ve středověku	11
Místní knížectví mezi Kyjevem a Novgorodem	11
Pod litevským vlivem	14
Krevská unie	17
Sociální a hospodářské změny 14.–16. století	18
Středověká umělecká a duchovní kultura na Bílé Rusi	21
Polsko-litevská Rzeczpospolita	23
Modernizace státu – rozvoj administrativy a práva	23
Litevsko-moskevské soupeření	24
Lublínská unie: Rzeczpospolita a Bílá Rus	26
Pravosláví v 16. a 17. století a Brestská unie	28
Reformace a protireformace	30
Hlavní rysy kulturního vývoje v raném novověku	32
V polsko-litevském stavovském systému	34
Ve víru válek (1569–1721)	36
Ruský vliv, reformní program	41
Reformy, povstání a zánik polsko-litevského státu	44
Pod ruským žezlem	46
Napoleonský vpád	48
Liberální hnutí a listopadové povstání	49
Konspirace, lednové povstání a další rusifikace	51
Zrušení nevolnictví, počátky průmyslu, modernizace	53
Běloruské národní hnutí, revoluce 1905	55
První světová válka, úsilí o nezávislost	57
Rozdělená země, omezený národní rozvoj	61
Sovětské Bělorusko	61
Polsko a emigrace	63
Těžká 30. léta	66
Druhá světová válka	71
Sovětský útok na Polsko, sjednocení Běloruska (1939–1941)	71
Německá okupace, odboj a kolaborace	72
K „rozvinutému socialismu“	78

Poválečná obnova a poslední léta stalinismu	78
Od pádu stalinismu k perestrojce (1953–1988)	80
Černobyl, Kuropaty, nezávislost	84
Prezidentská diktatura?	90
Základní rysy politického vývoje po roce 1994	91
Mezinárodní izolace	95
Česko-běloruské vztahy	97
Doporučená literatura	101
Encyklopedické heslo	103
Důležité informace pro cesty do Běloruska	108
Zastupitelské úřady	108
Důležitá telefonní čísla	108
Internetové adresy	109
Jazyková první pomoc	110

Předmluva

Mezi českým a běloruským územím leží jen několik set kilometrů. Přestože se tedy nejedná o zemi geograficky vzdálenou, mohl by tento přehled začínat stejnými slovy, jako stručná práce o soudobém Bělorusku, která nedávno vyšla v Německu: „Kniha o Bělorusku je knihou o jedné z nejméně známých zemí Evropy.“

Běloruským dějinám u nás dosud nebyla věnována žádná obsáhlejší práce. Dříve se vždy rozplývaly v pracích věnovaných dějinám Ruska a Sovětského svazu. Psát běloruské dějiny přitom ani dnes není jednoduché, neboť obě koncepční možnosti, které se tu nabízejí v první řadě – tedy dějiny státu a dějiny národa –, jsou svým způsobem problematické. Za prvé, samostatný stát s názvem Bělorusko vznikl až rozpadem Sovětského svazu počátkem 90. let, běloruská svazová republika v rámci SSSR ve 20. letech 20. století. Za druhé, koncepce národních dějin s sebou vždy nese jisté promítnutí národních kategorií do vzdálenější minulosti, tedy do doby před formováním novodobých národů. Uvidíme ostatně ještě, že v běloruském případě se situace navíc komplikuje nejen složitou etnicou a jazykovou strukturou země v minulosti i současnosti, ale také problematičností vývoje běloruského národního vědomí. Kromě toho pro starší období běloruských dějin postrádáme i geografický název vztahující se na celé dnešní státní teritorium a pouze na něj. K rozšiřování původně užšího, ale nepřítli jasně vymezeného pojmu „Bílá Rus“ pro etnicky slovanské země dřívějšího Litevského velkoknížectví docházelo až během novověku a plně až v 19. století. Pokud zde i pro starší dobu používáme vedle označení „běloruské země“ i termínu „Bílá Rus“, vztahuje se sice – nevyplývá-li z kontextu jinak – obecně na všechny oblasti tvořící současné běloruské území, je to však řešení „nouzové“.

Ale dějiny států nejsou naštěstí jen dějinami jejich politických existencí či dějinami jejich národů. Jsou také dějinami zemí a společností v nich žijících. Avšak tím se mnohé jen dále komplikuje z metodického a metodologického hlediska: jestli-

že bylo území současného Běloruska integrální součástí středověké a novověké Litvy, resp. polsko-litevského státu, a pak dvě století součástí Ruska, meziválečného Polska a Sovětského svazu, jak napsat běloruské dějiny, aby nebyly jen převyprávěním litevských, polských, ruských a sovětských dějin s použitím běloruských reálií? Jak ukazují některá zpracování v polské či dřívější sovětské historiografii, není to problém jednoduchý. Pokud se tedy na tomto místě podaří alespoň letmo postihnout něco z toho, co je v dějinách této země specificky běloruského, a přitom nepomíjet to, co ji činí součástí dějin sousedních zemí a společenství, bude možné alespoň něčím přispět k pochopení zdrojů Běloruska současného. A bude zároveň učiněn krok (samozřejmě jen drobný) k tomu, abychom si snad jednou mohli odpustit citaci, která zahazuje i tuto práci.

Ačkoliv z hlediska prostoru věnovaného jednotlivým obdobím stojí nové dějiny v popředí, není podle autorova názoru bezpodmínečně nutné ani vhodné potlačovat pozornost věnovanou starším dějinám, neboť mnoho středověkých a novověkých tradic se v moderní době podílelo na definici běloruské státnosti. Z důvodu rozsahu autor rezignoval na zařazení samostatných kapitol o novodobé běloruské kultuře, která je zohledněna v souvislosti se sociálním a politickým vývojem a s vývojem běloruského národního vědomí.

Zvláštní problém představuje transkripce vlastních jmen a zeměpisných názvů. Dosavadní literatura jen zřídka používala transkripci adekvátní běloruštině a přejímala polské nebo ruské verze, případně používala pro běloruská jména transkripci obvyklou pro práci s ruštinou. Vzhledem k tomu, že se jména ze starších dějin neobjevují v historických pramenech v novodobé běloruštině, byla i zde použita v tradiční podobě, zprostředkované u nás vesměs polštinou. To platí i pro geografické názvy, neboť sotva lze považovat za smysluplné používání tvarů Homel či Hrodna v souvislosti s jinou dobou než zcela moderní, tím spíše, že mnohé podoby (Grodno, Vitebsk, Mohylev) lze snad v českém prostředí považovat za zdomácnělé. Důsledné běloruské transkripce je proto použito pouze pro osobní jména v souvislosti s nejnovějšími dějinami a také pro geografické názvy v encyklopedickém přehledu.

Pravěk

Lidská sídliště jsou podél běloruských řek doložena již ze starší doby kamenné. Objevila se zde někdy před 40–100 tisíci lety, kdy po ústupu ledovce došlo k vytvoření současné krajiny a k jejímu zalesnění. Z období mladší doby kamenné, kdy se v 5.–4. tisíciletí před n. l. stalo i v běloruské oblasti hlavním zdrojem obživy vedle dosavadního lovu a sběru také obdělávání půdy a chov zvířat, je doložena existence velkých kmenových skupin, lišících se od sebe navzájem charakteristickými rysy některých archeologických pozůstatků.

Znalost kovových předmětů, nejprve bronzových a měděných, se do této oblasti rozšířila někdy na přelomu 3. a 2. tisíciletí před n. l. Využití a zpracování železa, jehož naleziště byla v zemi již tehdy objevena, následovalo asi o tisíc let později. Je to období, kdy se Bílá Rus stala součástí široké oblasti tzv. kultury se šňůrovou keramikou, kam náležela i severní část střední Evropy a celá severovýchodní a východní Evropa. Matriarchát byl nejpozději v těchto tisíciletích vystřídán patriarchálními vztahy.

Rozhodující význam na sebe strhlo obdělávání půdy a chov zvířat, rozvoj nezemědělské výroby – zatím pro vlastní potřeby – a rozšiřování zemědělsky využitých ploch. Současně se rody rozpadaly do soběstačných velkorodin o několika desítkách členů. Jejich vzájemná diferenciací (i majetková) snad vedla k nutnosti stavět opevněná sídla a organizovat ozbrojenou sílu. V důsledku toho se zřejmě vyvinula tzv. vojenská demokracie, v jejímž rámci připadl hlavní vliv bojovníkům, jejichž shromáždění rozhodovala o nejdůležitějších kmenových záležitostech.

Díky velkým řekám, které sloužily jako spojnice mezi evropským severem a jihovýchodem, se rozšiřovaly kontakty běloruských zemí se sousedními kmeny i vzdálenějšími zeměmi: se Skyty, Středomořím, Pobaltím a Skandinávií. Na jihu a jihovýchodě území, zvláště na pravém břehu Dněpru se v době železné rozšířila milohradská kultura, v jejímž rámci byly navázány obchodní kontakty se střední Evropou. V posledních

stoletích ji vystřídala zarubiněcká kultura, za jejíž nositele bývájí někdy označováni prvotní Slované.

Jak se objevili v běloruských zemích, není jednoznačně vysvětleno. Právě tato oblast je považována za součást či severní část širšího teritoria v Podněpří, kam bývá někdy slovanská etnogeneze situována. Podle řady badatelů, zejména filologů, právě v oblasti Běloruska či východně od něj došlo v 1. tisíciletí před n. l. k rozpadu původní jednotné skupiny na slovanskou a baltskou větev. Běloruské území se pak nadlouho stalo oblastí styku a prolínání baltského a slovanského osídlení. Jejich rozsah se částečně ustálil v polovině 1. tisíciletí n. l., tedy poté co se po počátečních významných přesunech Bělorusko dostalo mimo hlavní vlny tzv. velkého stěhování národů.